

Дарибаева Р.Д.,* Толегенова К.К., Қараева М.Ұ.
педагогика ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**ЕГДЕ ЖАСТАҒЫ АДАМДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ БЕЙІМДЕЛУІ –
ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ МЕХАНИЗМІ РЕТІНДЕ**

Автор корреспондент: daribaeva_r57@mail.ru

Түйін: Егде жастағы адамдардың жағдайы елеулі әлеуметтік тәуекелмен байланысты екендігін мойындау керек. Бүгінгі қоғамда қарттарға тән нақты проблемалар – денсаулығының нашарлауы, қозғалу қабілетінің төмендеуі, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттіліктің төмендеуі, тұрақсыз қаржылық жағдай және қалыптасқан әлеуметтік мәртебесін жоғалтуы. Егде жастағы адамдарға динамикалық тұрғыда өзгеретін экономикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайларға бейімделу жастарға қарағанда әлдеқайда қиын. Бұл үшін оларға, қарттарға мемлекеттік қолдау негізінде олардың проблемалары мен қажеттіліктерінің әртүрлілігі мен әркелкілігін ескере отырып, білікті көмек қажет. Сондықтан қарттарға қамқорлық – кез-келген елдегі күшті әлеуметтік, соның ішінде әлеуметтік-мәдени, саяси бағыттың басты мақсаты. Егде жастағы адамдардың бос уақытын ұйымдастырудағы басты нәрсе – бұл олардың әлеуметтік бейімделуі, әлеуметтік белсенділіктің сақталуы және жалғасуы, жеке әлеуетінің дамуы, бос уақыттарын жағымды өткізуге жағдайлар мен мүмкіндіктер беру, әртүрлі мәдени және білім беру қажеттіліктерін, қарым-қатынас пен тану қажеттіліктерін қанағаттандыру, сонымен қатар жаңа қызығушылықтарды ояту және дамыту, достық байланыстар орнату, олардың шығармашылық белсенділіктерін арттыру, тіршілік етуін қолдау және арттыру.

Кілт сөздер: қарттар, әлеуметтік, мәдени, бейімделу, көмек, қызмет, күтім, әлеуметтену, бос уақыт, психологиялық

«Адаптация» ұғымы қазіргі кезде білімнің көптеген салаларында қолданылады - биология, философия, әлеуметтану, әлеуметтік психология, этика, педагогика т.б. Бұл мәселені зерттеу негізінен әр түрлі білім салаларына келіп тоғысады және бұл адамды жан-жақты зерттеудегі ең маңызды, перспективалы тәсіл болып табылады.

Мұндай жұмыстарда бейімделу индивид пен макросоциумды байланыстырудың, адамның әлеуметтік позициясының өзгеруінің, жаңа әлеуметтік рөлді иемденудің тәсілі ретінде қарастырылады, яғни бейімделу әлеуметтенумен байланыстырылады.

Егер біз адаптация терминін тар, әлеуметтік-психологиялық, мағынасында алсақ, онда ол жеке тұлғаның шағын топпен қарым-қатынасы аясында қарастырылады. Яғни, бейімделу процесі дегеніміз - адамның шағын топқа ену процесі, оның оның мүшелері арасындағы қатынастар құрылымында белгілі бір орын алып, белгіленген нормаларды, қатынастарды игеруі [1].

Егде жастағы адамдар – бұл БҰҰ Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) жіктеуіне сәйкес егде жастағы адамдар тобы төрт кіші топқа бөлінеді: егде жас (55-64 жас); кексе (60-74 жас); қарттық (75-84 жас); ұзақ жасаушылар (85 жастан жоғары) [2].

Егде жастағы және қартайған адамдардың өмірінде, әсіресе олардың еңбек қызметіне қатысуы қиын болған кезде, олардың өз қызығушылықтары үшін істейтін жұмыс табуы өте маңызды. Бос уақытты өткізу - науқастарды, мүгедектерді және қарттарды оңалту мен күтімнің маңызды элементтерінің бірі. Ғылым дамуының қазіргі кезеңінде халықтың әлсіз қорғалған топтарының әлеуметтік бейімделу процесінің сәтті өтуіне ықпал ететін әлеуметтік-мәдени оңалтудың жаңа технологиялары жасалуда. Қоғамда қарттар мен қарт адамдарды қосу мен интеграциялау проблемасы бар екендігі сөзсіз, және бұл өз кезегінде мәдени-демалыс саласындағы арнайы құрылған бағдарламаларды әзірлеу мен жүзеге асыруды көздейді.

Әлеуметтік-мәдени оңалту технологиясының анықтамасы екі компонентті қамтиды:

«әлеуметтік» және «мәдени». Бірінші компонент бұл технология мүмкіндігі шектеулі адамның жеке басына бағытталған және оның өмір салтында жағымды өзгерістерге қол жеткізуді ұсынады. Екінші «Мәдени» компонент қарт адамның өзінің рухани, шығармашылық әлеуетін көрсететін және іске асыратын құралдарына қатысты. «Әлеуметтік» дегеніміз қарттардың қарапайым әлеуметтік байланыстар мен өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін құзыреттілік деңгейіне жеткендігін білдіреді. «Мәдени» дегеніміз - оңалту процесін белгілі бір мәдени мазмұнмен толтыру, егде жастағы адамдардың мәдени құндылықтарды, нормалар мен дәстүрлерді дамытуы, олардың мәдени қызметінің сапасы мен ауқымын, олардың әлеуметтік-мәдени қызметі барысында шығармашылық нәтижелерін көрсетуі. «Әлеуметтік» қарттар мен олардың қоршаған ортасымен өзара әрекеттесудің әртүрлі формаларын қарастырады, ал «мәдени» бұл өзара әрекеттесудің белгілі бір нәтижелерін алуды көздейді [3].

Бұл мақалада егде жастағы адамдардың әлеуметтік-мәдени мәртебесінің ерекшеліктерін қарастырамыз, сондай-ақ қоғам мен қоршаған ортаға әлеуметтік-мәдени бейімделу деңгейін қалай көтеруге болатындығын талдаймыз. Бұл процесс егде жастағы адамдардың үнемі өзгеріп отыратын жағдайларға бейімделуі және өздерінің әлеуметтік, рухани қажеттіліктері мен сұраныстарын қанағаттандыру үшін осы ортаның элементтерін мақсатты түрде дамыту ретінде қарастырылады. Мұның бәріне арнайы ұйымдастырылған әлеуметтік-мәдени қызмет процесінде тиісті дағдыларды игеру арқылы қол жеткізуге болады.

Біздің заманымызда егде жастағы адамдардың бейімделуі - олардың әлеуметтенуінің кеңірек үдерісіне байланысты ең өзекті және ұзаққа созылатын проблемалардың бірі. Әлеуметтендіру механизмдерінің бірі - дәл әлеуметтік-мәдени бейімделу, сондықтан бұл екі процесті өзара тәуелді және өзара шартты деп қабылдау және қарастыру керек.

Егде жастағы адамның өміріне әсер ететін психологиялық факторларды қарастыратын болсақ:

1. Қоғамдағы әлеуметтік рөлдің өзгеруі
2. Мәндерді өзгерту
3. Ұтқырлықтың төмен деңгейі және жаңа өмір жағдайларына бейімделу
4. Егде жастағы азаматтардың өмір сүру деңгейінің төмендігі, олардың мәдени, әлеуметтік және материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыра алмауы
5. Тәуелсіз өмір сүру қабілетінің жоғалуы
6. Жалғыздық проблемасы
7. Қоғамдық және мәдени өмірге араласпау
8. Депрессия

Жеке адамның өміріндегі әлеуметтік-мәдени салаға байланысты бейімделу жалпы мәдени генезистің маңызды факторларының бірі, мәдениеттің уақытша өзгермелілігі, жаңашылдықтар генерациясы және қоғамдастықтың әлеуметтік-мәдени трансформациясының басқа процестері, сонымен қатар жеке адамдардың сана-сезімі мен мінез-құлық ерекшеліктерінің өзгеруі болып табылады.

Белгілі бір қоғамның өзгеруі мен тұрақтану жағдайы сонымен қатар әлеуметтік-мәдени бейімделуді үйлестірудің маңызды факторы болып табылады. Олар индивидтердің әлеуметтік мінез-құлқын оңтайландырады, нормативтік құндылық құрылымының динамикалық тұтастығын бекіту арқылы қоғам санасындағы алғашқы жаңа өзгерістердің бағыты мен сипатын заңдастырады. Бейімделу процесінің қарқындылығы, сипаты, тереңдігі осы «масштабта» бекітілуі мүмкін - төменгі нормаға немесе жоғарғы идеалды күйге жақындауға байланысты. Бұл шараны бұзу қоғам үшін де, жеке тұлғаның өзі үшін де кері деструктивті зардаптарға, «бұзушылық бейімделу» құбылысының пайда болуына әкеледі [4].

Егде жастағы адамдар – бұл ең алдымен қоғамның әр түрлі салаларындағы өзгерістермен бірге тәуекел аймағына енетін әлеуметтік топтардың бірі. Дүние жүзіндегі қазіргі әлеуметтік жағдай, жастарға, белсенді өмір салтына, жетістіктер философиясына

бағдарлану бұл демографиялық топты осал ете түседі [5].

Жоғарыда аталған мәселелерді шешу үшін егде жастағы азаматтардың өздері үшін де, жалпы қоғам үшін де егде жастағы адамдардың ерекшеліктері мен мұқтаж жандарға және қиын жағдайға тап болғандарға көмек көрсету тәсілдері туралы түсіндіру және ақпараттандыру үшін ағартушылық және әлеуметтік-мәдени жұмыс қажет болады. Сондай-ақ, өзара іс-қимыл тәсілдері (қарттар мен жастар) туралы және қажеттіліктерді қанағаттандыру, қарттарға арналған арнайы технологиялар мен бағдарламалар жасау туралы айту керек. Осындай әрекеттер арқылы егде жастағы адамдарға бейімделуге және қоғамға қосылуға көмектесуге болады.

Егде жастағы адамдармен жұмыс жасағанда қолданылатын әлеуметтік-мәдени технологиялар:

- ✓ Қарттармен клубтық жұмыс
- ✓ Библиотерапия
- ✓ Изотерапия
- ✓ Ойын терапиясы
- ✓ Туризм, спорттық және ашық аспан астындағы іс-шаралар
- ✓ Бақша терапиясы [6].

Бос уақытты белсенді өткізуге деген ұмтылыс әлеуметтік бейімделуге ықпал етеді, ал бос уақыттың пассивті-ойландыратын түрлеріне бағдарлану егде жастағы адамдардың жалпы өмірлік қабілетінің төмендеуіне әкеледі, олардың әлеуметтік оқшаулануын одан әрі тереңдете түседі. Егде жастағы азаматтарға қатысты әлеуметтік-мәдени жұмыс принциптері келесідей:

- тәуелсіздік принципі, егде жастағы адамдарға: негізгі жеңілдіктер мен қызметтерге қол жетімділік; жұмыс жасау немесе табыс әкелетін қызметтің кез-келген түрімен айналысу мүмкіндігі; жұмысты тоқтату мерзімдерін анықтауға қатысуға; білім беру және оқыту бағдарламаларына қатысу мүмкіндігін сақтау; жеке бейімділікті және өзгеретін жағдайларды ескере отырып, қауіпсіз ортада өмір сүруге; үйде көмек алуға мүмкіндік береді;

- қатысу қағидасы - егде жастағы адамдарды қоғам өміріне тарту және олардың әл-ауқатына әсер ететін әлеуметтік саясатты әзірлеу мен жүзеге асыруға белсенді қатысу, сондай-ақ қарттардың қозғалысын, кәсіподақтарын немесе бірлестіктерін құру мүмкіндіктерін бейнелейді;

- қамқорлық қағидасы - отбасы мен қоғам тарапынан қорғауды қамтамасыз ету мәселелерін қозғайды, медициналық көмекке, әлеуметтік-құқықтық қызметтерге қол жетімділік, күтім мен өмір сапасына қатысты шешімдер қабылдау;

- ішкі әлеуетті іске асыру қағидасы - білім, мәдениет, рухани өмір және демалыс саласындағы құндылықтарға қол жеткізуге қатысты егде жастағы азаматтардың әлеуетін толық іске асыруға мүмкіндік алады.

Қарт адамдардың демалысын ұйымдастырудың нәтижелі формаларын теориялық әдістемелік жақтарын әзірлеу олардың әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін түсінуді және жеке тұлғаның ерекшеліктерін ескеруді қажет етеді. Біздің бақылуымыз бойынша, демалыс белсенділігі сипаты мен деңгейі мына факторларға байланысты болып келеді:

- 1) Денсаулығы мен психологиялық белсенділігі жағдайы;
- 2) әлеуметтік жағдайы (жалғыздіктілігі, балаларымен бірге тұруы);
- 3) материалды қамтылуы мен табыс мөлшері;
- 4) мәдениеті мен білім деңгейі; 5) мінез-құлық ерекшеліктері.

Егде жастағы адамның қарым-қатынасын үйлестірудің және оның қоғаммен әлеуметтік байланысын дамытудың маңызды бағыты оның бос уақыты болып табылады. Шығармашылық, білім беру, ойын, көңіл көтеру, сауықтыру - қарттардың бос уақытын өткізудің негізгі түрлері. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, қарт адамдармен тиімді өзара әрекеттесу және шығармашылық, физикалық, интеллектуалдық әлеуетті ашуға қолайлы жағдай туғызу үшін алдымен, қажетті жағдайларды жасау қажет деген

қорытындыға келеміз. Бұл санаттағы азаматтардың өзіне тән физикалық және психологиялық ерекшеліктері бар екендігіне ерекше назар аудару қажет, сондықтан бос уақытты ұйымдастырған кезде оларды ескеру қажет. Осы ерекшеліктерді тізіп көрейік: құндылықтардың өзгеруі, қызығушылықтардың өзгеруі; ұтқырлықтың төмен деңгейі және жаңа өмір жағдайларына бейімделу; қартайған сайын адамдар өз бетінше өмір сүру қабілетін жоғалтады, қорқыныш пен күмән пайда болады. Егде жастағы адамдар үшін жалғыздық проблемасы өте өзекті, сондықтан қарым-қатынасқа деген қажеттілікті қанағаттандыру өте маңызды. Барлық ұйымдастырылған іс-шаралар осы жас санатындағы қажеттіліктерді қанағаттандыруға және қатысушылардың тілектерін ескеруге бағытталуы керек.

Қазіргі уақытта біз өмір сүру ұзақтығының өсуін, егде жастағы халықтың үлес салмағының артуын және соның салдарынан «кәрілік» ұғымына көзқарастардың жағымсыз жағынан оңға қарай өзгеруін байқай аламыз, яғни бұрын қарттық деп аталатын, бүгінде жинақталған өмірлік тәжірибе мен әлі де болса пайдаланылмаған физикалық белсенділікті біріктіретін адам өміріндегі қолайлы кезеңге айналуға. Демек, қазіргі кезде егде жастағы адамдардың әлеуметтік бейімделуі және оның бағыттарын, құралдары мен әдістерін іздеу мәселесі өте өзекті болып отыр [7].

Айта кетейік, бүгінде Шымкент қаласында 78 800 зейнеткер бар. Қазақстанда халық санының өсімі қарт адамдар үлесінің тұрақты өсуімен қатар жүреді. Қарттар үлесінің өсуі Қазақстанда қатты байқалуда: 2014 жылы жасы 65-тен асқандар халықтың 6,8 %-ын құраса, 2018 жылдың соңында олардың үлесі 7,5 % болды. Болжамдық деректерге сай, елде қарт адамдар үлесі әлі екі есеге дейін өседі де, 2050 жылы олардың үлесі 14,1 %-ға жеткелі тұр [8]. Сондықтан қарттармен әлеуметтік жұмыстың маңызы арта түспесе, кемімек емес.

Әдебиеттер тізімі:

1 Георгиева И. А. Социально-психологические факторы адаптации личности в коллективе: автореф. дис. канд. психол. наук. [Текст] / И. А. Георгиева Л., 1985, 167 с.

«Психическое здоровье и пожилые люди». Информационный бюллетень [Текст] N 381 2015 г.

2 Малофеев И.В. Развитие социальных услуг как фактора повышения качества жизни населения регионов России [Текст] / Социология и социальная политика. 2011. №3. С. 10-15.

3 Махонько Н.В. Социокультурная адаптация в трансформационных процессах культуры: дис. канд. филос. наук: 24.00.01. Краснодар, 2001, 189с.

4 Дементьева Н.Ф. Методологические аспекты социальнопсихологической адаптации лиц пожилого возраста в стационарных учреждениях социального обслуживания [Текст] // 5 Психология старости и старения: Хрестоматия / Сост. О.В. Краснова, А.Г. Лидерс. М.: Академия, 2003. С.279-283.

5 Климук С.С. Организация досуга пожилых людей методами PR [Текст] / Современные научные исследования и инновации. 2012. - № 112, с.164

6 Е.В.Щанина: Основные факторы социальной адаптации пожилых людей в современном обществе., 2017.

7 <https://kaz.zakon.kz/4996553-aza-stan-hal-y-artayyp-kett-arttar-les.html>

Аннотация: Следует признать, что положение пожилых людей связано со значительными социальными рисками. Настоящими проблемами пожилых людей в современном обществе являются ухудшение здоровья, снижение мобильности, уменьшение конкурентоспособности на рынке труда, нестабильная финансовая ситуация и потеря социального статуса. Пожилым людям намного труднее адаптироваться к динамично меняющимся экономическим и социокультурным условиям, чем молодым людям. Для этого, необходима квалифицированная помощь пожилым людям с учетом спроса разнообразия и удовлетворения их проблем и потребностей на основе государственной поддержки. Поэтому, забота о пожилых людях - основная цель сильного социального, в том числе социокультурного и политического направления в любой стране. Главное

в организации досуга пожилых людей - их социальная адаптация, сохранение и продолжение социальной активности, личностное развитие, создание условий и возможностей для досуга, удовлетворение различных культурных и образовательных споров, потребности в общении и признании, а также пробуждение и развитие новых интересов, установление дружеских отношений, повышение их творческой активности, поддержка и повышение их долголетия.

Abstract: It should be recognized that the situation of older people is associated with significant social risks. The real problems of older people in modern society are deteriorating health, reduced mobility, reduced competitiveness in the labor market, unstable financial situation and loss of social status. Elderly people find it much more difficult to adapt to dynamically changing economic and socio-cultural conditions than young people. For this, qualified assistance is needed for older people, taking into account the demand for diversity and meeting their problems and needs on the basis of state support. Therefore, caring for the elderly is the main goal of a strong social, including socio-cultural and political direction in any country. The main thing in organizing the leisure of older people is their social adaptation, preservation and continuation of social activity, personal development, creation of conditions and opportunities for leisure, satisfaction of various cultural and educational demands, the need for communication and recognition, as well as awakening and developing new interests, establishing friendly relations, increasing their creative activity, supporting and increasing their longevity.